

TORMAY CECILE.

Irta: Reményik Sándor.

NEM ÚGY írok róla, mint aki nincs már. Úgy írok róla, mint aki bennem van. Véremmé vált vér. Lelkemmé lett lélek. Munkámba épült mű. Tormay Cecile számomra nem csak irodalmi érték, hanem «örök utitárs», attól kezdve, hogy földi vándorutamon csatlakozott hozzám — az ő sírján túl — az én síromig. Ha van azontúli együttlét, azután is. Drága idősebb testvér a költészet végtelen birodalmában: most számbaveszem, *mit* adott nekem.

Emberek a kövek között. Ebben a hegyvidék s a róna roppant ellentétei ütköznek össze két szerelmes szívéen keresztül. Vadul gyönyörű sziklavilág, haragosan komorló fenyvesek, tajtékos patakok nemcsak keretezik a «drámát», hanem belenyúlnak a cselekménybe ragadozó, marasztaló, erőszakos karokkal. Az első magyar regény számomra, ahol tájfestés és lélekrajz egymásbaolvad. Ahol szimbolummá nő a táj és kérélelhetetlen meghatározójává az életnek. «A nagy hegyek kicsi lelke» meghal. Mert a szülőföld rettenetes vonzása erősebb a szerelemnél. A *szülőföld problémája* ez a regény. Milyen régen olvastam, ifjúságom tavaszán... Milyen nagyon az én életemet, a mi *erdélyi életünket* meghatározó hatalommá lett később, a történelem kerekai alatt a szülőföld problémája. Mennyiféle szerelemnek kellett meghalnia miatta!

A *régi ház*. Tormay Cecile költői *miljö-hite* kiszélesül itt. Az egyszerű szál, mely a vadon ölen futott keresztül, sokrétűvé válik, bonyolódik csodálatosan. Alapszíne mégis ugyanaz: eredendő tulajdonság, ősi gyökér, kiirthatatlan ragaszkodás a multhoz, családhoz, földhöz, házhoz, mindenik házasfél régi, külön világa: megintcsak többnek, megintcsak erősebbnek bizonyul a szerelemnél, az új vonzódásnál, — meghasonlást támasztanak ezek a lélek legmélyére ágyazott ösztönök két egybeszerkesztettnek látszó ember között. A régi ház az a magyar regény, melyben először éreztem meg, ismét ifjúságom tavaszán, a *lélek végzetes egyedülvalóságát*. Azt, hogy nincs két egyforma levél a fán, és hogy ez a látszólag kicsiny, de valójában óriási különbség katasztrófákat robbanthat ki.

A szál, mely elindult a «kövek közül», idáig bonyolódott. — De «A régi ház» már nemcsak ennek a sajátságos miljö-hitnek megvallása. Tudjuk: az elmagyarosodó pesti német család három nemzedékének története. Ha visszagondolok a sok szívemhez nőtt, könny nélkül tudott jelenetre, most mégis az látszik nekem leghatalmasabbnak, legidősebbnek, melyben az öreg Ulving, «a nagy ács», az

építőmester megy haza, a megrongált, osztrák bombától megsebzett «régi ház»-ba, testvér-öccsének, a másik drága öregnek, a budai órásnak temetése után — aki akaratán és tudtán kívül halt hősi halált a magyar szabadságért — hőssé avatta egy tömeg-félreértés. De már hősnek könyvelték el s bátyjában forr ez az öntudatlan vértanuság. Sok minden forr. A fölényes, közömbös, magyar dolgokat, politikát kívülről néző, idegen férfi egyszerre furcsán kezdi érezni összetartozását azokkal, akikkel együtt szenved, akiknek földjén háza épült, pénze gyűlt, családja szaporodott, az *otthonot érzi meg a hazában, a hazát otthonában*. S ahogy minden külső magyar befolyástól menten, saját szíve gyötrelmes tépelődésében kiforr ez a tudat, megáll irodája ajtaja előtt. Nézi a táblát: *Canzelei*. S abban a pillanatban előnti egy forró, piros hullám az agyát, letépi a táblát, kiveszi ács-plajbászát zsebéből, «egy percig még gondolkozik, hogy vajjon t-vel írják-e, vagy d-vel» s akkor nagy, kemény betűkkel odarója örök időkre: *Iroda*. Hát — ezt nem Thomas Mann írta, hanem Tormay Cecile. Micsoda hallatlan igazolásunk ez nekünk, micsoda hallatlan művészi erővel ábrázolt igazsága annak a ma eléggé nem hangoztatható tételnek: a nemzet-hez tartozásnak *nincs más értéke* mint az érzés, a lélek, az akarat, az alkalmazkodni-tudás és az *önkéntes* beleolvadás a nemzet életébe. Ez az igazság kiáltó, zengő cáfolata minden divatos faj-elméletnek, minden természetre és vérre alapított örületnek! A nemzet nemcsak vér és természet, a nemzet *természetfölötti* valóság. Misztikum.

Viaszfigurák. Mélységre alig van ezekhez fogható novella-gyűjtemény a modern magyar irodalomban. Kosztolányi «Tengerszem»-e jut eszembe, de azok a novellák kereteikben realiztikusabb írások, melyek sokkal inkább érdemlik meg az «elbeszélés» nevet. Tormay említett írásai tulajdonképpen prózában írt szimbolikus költemények. Ezek az *igazi tengerszemek*. Hallgatag, sötét, zöldes-kék tükrök, melyekre különös árnyékok esnek, emberek és tárgyak árnyékai. Mindenik ilyen tengerszem valamilyen, szinte filozófiai vonatkozásban tükrözi az életnek egy-egy árnyékos problémáját. Alakjai, az árnyékok valóban árnyékok, nem hús-vér emberek. Mégis mélyebben ragadják meg a valóságot minden hús-vér realizmusnál. A címadó novella a viaszfigurák mesterében a *művész* egész lelki szerkezetének, vergődéseinek, hiábavaló reménységeinek, keserű diadalának, kimondhatatlan árvaságának döbbenetesen hű képét mutatja meg. Azt hiszem, ha van írás, melyben Tormay igazabban önmaga, mélyebben önmaga, mint a többiben, úgy ez az. *Az ő egész élete a művész viaskodása az anyaggal, a művész küzdelme a világgal, a művész lemondása az életről, szerelemről, boldogságról — a művészetért, a magasabbrendű életért!*

És *mert* ő ilyen magányra, vergődésre, művészi kínokra és művészi győzelmekre rendelt remetelélek volt — azért duplán meglepő és duplán lenyűgöző, hatalmas, ha szomorú látvány is, amint ez a magányos lélek belekerül 1918-ban a magyar tragédia örvénylő

sodrába. Amint *Ébredjetek* című cikkével kiáll bátran a politika és a történelem porondjára, ő, az asszony, amikor férfiakból is hiányzik a bátorság, az erő, a lélekjelenlét, a hivatástudat biztonsága. És megindul a végzetes, de gyönyörű úton, mely bujdosásra kényszeríti később, s a *Bujdosó könyv* megírására. Amely út elvezeti a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének megszervezésére, halálosan nehéz körülmények között, — amely út elvezeti a Napkelet megalapításához és a szerkesztői irányító asztalhoz. Amely út most már nemcsak művészi szempontból meg-nem-értőket, de elkeseredett politikai ellenfeleket is sodor szembe vele. Lassan országos eredményeket hoz célkitűzései számára mégis.

Mit adott nekem a *«Bujdosó könyv?»* Hadd mondjam meg az ő szavával: «Egy halálraszánt faj legboldogtalanabb nemzedékének a kínját és becsületét». És annak bizonyosságát, hogy Tormay Cecile még művészeténél is jobban szerette nemzetét.

«Világító viaszfigurákat» formált a nagy katasztrófa után.

Ez az ő kinja és becsülete.

Ereje-fogytán tért vissza a program-művészettől az abszolút-művészethez. *«A mesé»*-hez. És látásokat látott a Rókus-kórház vén-séges földalatti kápolnijában.

«Mikor az óra megáll.»

De utolsó erejével még egyszer óriást alkotott, befejezetlen, nagy trilógiáját. Művészete gyötrelmes magasságokba tornyosult. Minden mondata ötvösművészeti remek. Késő korok fognak tömörséget tanulni tőle. Nemzedékek magyar kifejező-erőt. Lírikusok kép- és szimbolum-gazdagságot. Próza-írók vasbeton-szerkezetet. Ezt adja nekem és mindnyájunknak *«Az ősi küldött»*.

Ősi küldött volt valóban ő is. *Missziója volt hozzánk.*

Asszonymál több volt, mert ember volt. Embernél több volt, mert művész volt. S asszonyban, emberben, művészhben egyaránt, fájdalmasan és diadalmasan magyar.

MINT HALOTT ÉDESANYA ÁRVÁIHOZ.

Bujdosó könyvé-ben megrázó szavakkal siratja «a nagyszerű, fájdalmas Erdély» sorsát.

Mult dicsőségének, természet szépségének magasztalása után elmondja, hogy az összeomlás kétségbeesett hangulatában hogyan gyújtotta fáradt lelkét új hitre az erdélyiekkel való érintkezés, hogyan meritett új reménységet székely katonák magabízó szavaiból, tettekész szelleméből.

Erdély sorsa iránt később, a történelmi végzet beteljesülése után is rajongó érdeklődést tanúsított. Lelkes szemét könny borította el, mikor az elszakított magyarság kereszthordozásról kérdezősködött. Azt tartotta legfőbb tennivalónak, hogy a magyarság közt a lelki egység megmaradjon. A Napkeletbe gondos tervszerűséggel hívta, sorozta be Erdély lelkének szószólóit. A népet jó könyvekkel, a művelődés nemes eszközeivel, a szellemi